Præstegårde - udvikling eller afvikling

Af Hanne Eiby

Præstegårdene til debat

På Brammingegnen findes stadig gamle præstegårde i Darum og Gørding. I Ravnsø ligger Vester Nykirkes tidligere præstegård. Den fungerer i dag som landbrugs-ejendom. Brammings præstebolig blev opført i begyndelsen af 1900-tallet uden for byen, men den er for længst blevet opslugt af byen. I Vejrup bor præsten i et parcelhus fra 1980.

I dag er de gamle præstegårde truede. Problemet for menighedsrådene er, skal de vedligeholde de gamle bygninger, eller skal de spare skatteyderne for denne udgift.

Siden 1960'erne er en del præstegårde enten blevet revet ned eller solgt til private. Få præstegårde har fået en anden funktion. Også i Ribe stift er flere præstegårde blevet nedlagt.

Årsagerne er affolkningen på landet og de deraf følgende sognesammenlægninger, samt at præstegårdene ikke lever op til kravene til en moderne bolig. Flere menighedsråd frygter, at de gamle præstegårde vil skræmme præstekandidater fra at søge til sognet. Mange menighedsråd køber et moderne parcelhus til præstefamilien og sælger eller nedriver den gamle præstegård.

Præstens funktioner i sognet

De første præstegårde blev bygget i middelalderen samtidig med de første kirker. I de fleste sogne byggede man en gård, hvor præsten kunne bo, og hvorfra han kunne hente sin indtægt. I de

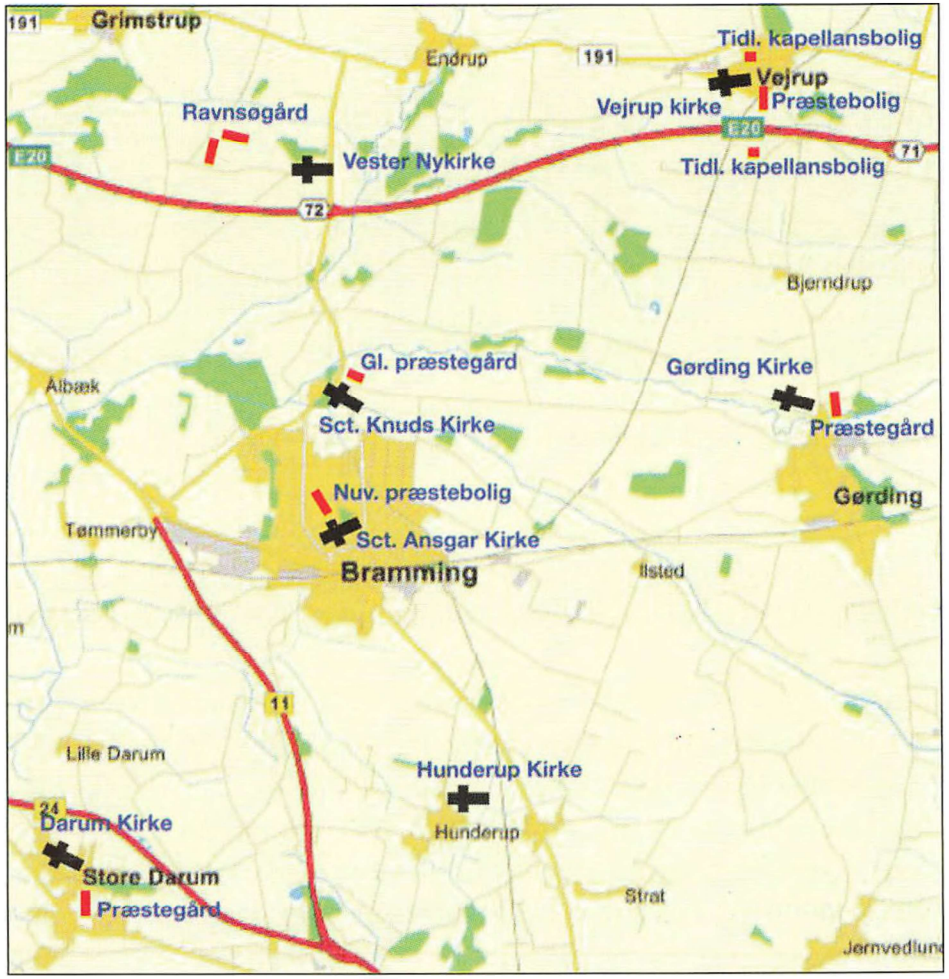

Kort over Brammingegnens tidligere og nuværende præsteboliger. (Copyright Krak)

sogne, hvor kirken blev anneks til en anden kirke, kom der ingen præstegårde.
Foruden præstens bolig omfattede præstegården også avlsbygninger, der svarede til de bygninger, der fandtes ved landsbyens andre store gårde.
Præstens indtægter bestod af udbyttet fra præstegårdens drift, præstetiende, brugerbetaling i forbindelse med embedshandlinger og højtidsoffer, en lovpligtig gave fra alle husstande.
Præsten levede i landsbyen som en bonde blandt andre bønder. Embedets omfang var afgørende for om præsten selv var aktiv landmand, eller om det var en forpagter/bestyrer, der drev præstegårdens landbrug.
I katolsk tid var præsten ansat af den katolske kirke og var alene kirkens mand. Efter reformationen i 1536 blev hans rolle ændret til, at han også var statsmagtens lokale repræsentant.
Præsten skulle lede gudstjenesten på ret luthersk vis og forklare Guds ord for menigheden. Han var sognets hyrde og lærde ekspert. Præsten stod også for sognets fattighjælp og sygepleje, opdragelse af ungdommen, tilsyn med lokale skoler, kontrol med ind- og udflytning af sognet samt kundgørelse af ny lovgivning fra prædikestolen.
Efter reformationen forventedes det, at præsten var gift og med sin familie boede i præstegården, hvor han fungerede som forbillede for alle kristne familiefædre.
Præsten kunne være foregangsmand inden for landbrug ved at afprøve nye dyrkningsmetoder eller ny teknik, som Anders Rasmussen Spandeth præst ved Vester Nykirke og Fåborg (1660-1692), der i 1689 anlagde et teglværk ved præstegården i Ravnsø.
Præsterne havde ofte lærde interesser, der lå uden for deres arbejde som præst. Pastor Feilberg i Darum (1876-1891) udgav bøger om almueliv og folkemål. S. W Wiberg, præst ved Vester Nykirke og Fåborg kirker (1837-1851) samlede materiale fra alle landets præstegårde og udgav "Ny gejstlig stat" en fortegnelse over den fungerende gejstlighed samt en fortegnelse over samtlige pastorater i landet med oplysninger om de præster, der havde beklædt embederne siden år 1800.

Præstelønreformens følger

Folkekirken var økonomisk selvforvaltende indtil begyndelsen af 1900-tallet i kraft af præstegårdsdriften, tiendeindtægten og andre ydelser.
I 1913 blev loven om tiendeafløsning vedtaget. Den blev fulgt af loven om præsteaflønning. I 1919 kom udstykningsloven, der betød at en stor del af præstegårdsjordene blev udstykket til husmandsbrug. I Darum blev 2 lodder på hver 17 tdr. land udstykket fra præstegårdens mark.
Herefter skule præsterne aflønnes ensartet af de indkomne kapitaler samt et tilskud fra staten. Det betød, at mange avlsbygninger blev overflødige. De blev revet ned, og stuehuset stod alene tilbage sammen med en enkelt udhuslænge. Præstegårdene blev herefter præstefamiliens bolig. Der skulle dog også i præsteboligen være plads til præstens kontor og et rum til konfirmandundervisning.

Bramming sogn

Bramming præstegård lå oprindelig i landsbyen Bramminge ved Sct. Knuds kirke og Bramming Hovedgård. Til pastoratet hørte Hunderup som annekssogn. Erik Krag, ejer af Bramming Hovedgård ønskede selv at bruge landsbyens jord, og mageskiftede præs-

tegårdens jorder med en ejendom i Tømmerby. I 1654 flyttede præsten til Hunderup, som blev hovedsognet.
I 1663 ansøgte Erik Krag om, at Bramming måtte blive lagt sammen med Darum sogn og Hunderup med Vilslev sogn med den begrundelse, at pastoratet havde for små indtægter. Ansøgningen blev imødekommet, og i 1670 blev den første præst indsat i det nye Darum-Bramming pastorat.
Efter anlæggelsen af jernbanen Lunderskov-Esbjerg i 1874 og udstykningen af Kikkenborg Krogårds marker i 1890'erne opstod Bramming stationsby.
Da stationsbyen i 1901 havde 974 indbyggere, tog Borgerforeningen initiativ til at oprette et præsteembede og en kirke i stationsbyen.
I 1903 blev Bramming sogn skilt fra Darum, og Bramming blev et selvstændigt kald.

Præsteboligen i Nørregade. Bag præsteboligen, hvor kirken og kirkegården ligger i dag, lå i 1905 et gartneri. *(Bramming Lokalhistoriske Arkiv)*

Samme år kom pastor Jørgen F. P. Hougaard til byen som den første præst i Bramming stationsby. Han boede midlertidigt i hjørnebygningen på Ribevej 1 E, indtil præsteboligen i Nørregade stod færdig.
I 1905 flyttede præsten ind i den nybyggede præstegård i Nørregade/Idrætsalle. Præsteboligen var ikke en præstegård i traditionel forstand. Den blev opført som en enlænget bygning med et udhus. Præsteboligen lå uden for byen på vej til Bramming kirke (Sct. Knuds kirke).
I 1911 blev en kirkegård anlagt, og man begyndte i stationsbyen en indsamling til en ny kirke. Der blev indsamlet 14.000 kr., og Sct. Ansgar kirke blev indviet i december 1915.
I 1924 blev præstegården for lille, og hønsehuset blev inddraget til konfirmandernes tøj.
I 1976 fulgte endnu en udvidelse, da menighedsrådet vedtog at bygge et hus ved præstegården til konfirmationsforberedelse. Lokalet blev også brugt til anden mødevirksomhed.
Da byen fortsat voksede, var der i 1980'erne brug for endnu en præst ved Sct. Ansgar kirke. Da en hjælpepræst blev ansat i 1986, blev der mangel på lokaler til konfirmandforberedelse. Problemet blev løst ved at bygge en sognegård med konfirmandlokaler, køkken og toilet. Bygningen blev placeret i præstegårdshaven, der til gengæld blev udvidet med et nyindkøbt areal langs Idræts Allé. Byggeriet blev indviet i 1996.

Darum

Landsbyen lå på et højdedrag i marsken. Bebyggelsen i Darum går langt tilbage. Under den nuværende kirke er der fundet stolpehuller fra en ældre bygning.

Landsbyen havde i 1801 et indbyggertal på 584 personer. Byen voksede langsomt. I 1850 var indbyggertallet steget til 645.
Præstegården ligger i den nordlige del af Midtby. Præstegårdens stuehus brændte i 1703 sammen med alle dokumenter, der hørte til præstekaldet. Det nye stuehus blev opført ca. 1720. I 1734 brændte laden og stalden.
I 1800-tallets første del lå gårdens længer rundt om den store gårdsplads.
Før 1869 var udhusene som følger: Mod vest lå en længe med bryggers, pigekammer, bageovn, mælkestuer og forrådskamre. Derefter kom hønsehuset og et stort tørvehus samt en port med tærskelo. Den nordre længe bestod af en stald, og ved indkørslen lå hestestald og karlekammer. Øst for indkørslen var laden, som fortsatte i østlængen, hvor der også var plads til redskaber. I den sydlige del af østlængen lå forpagterboligen. Præstegården var dobbelt så stor som de største gårde i Darum. Darum pastorat hørte til de gode embeder. Hvis der ikke var forpagter på gården, var det nødvendigt med et stort folkehold.

Darum præstegård med avlsbygningerne. *(Darum Sognearkiv)*

Pastor E. T. Gad (1861-1875) var meget interesseret i landbrug. Han brugte mergel på toften og havde en fin besætning. I 1869 søgte han om tilladelse til at sælge halvdelen af præstegårdens jord og nedbryde en del af avlsbygningerne. Gården var herefter på 60 tdr. jord.
Efter udstykningsloven af 1919 skulle offentlig jord udstykkes til husmandsbrug. Det betød, at der fra præstegårdsjorden blev udstykket 2 ejendomme på hver 17 tdr. land. Præstegården beholdt ca. 20 tdr. land. Ladebygningen var nu overflødig og blev revet ned. En ny bygning blev opført med plads til lade med lo, stald, tørvehus, vognporte samt en forpagterbolig. Denne bygning blev nedrevet i 1970'erne. Der hører stadig ca. 7 ha jord til præstegården, og jorden lejes ud.
I 2006 fik Darum et sognehus ved præstegården.
Darum præstegård stod i 2012 til nedrivning efter at et voldsom angreb af skimmelsvamp, der gjorde præstegården ubeboelig for præsten og hans familie.
Det lykkedes at redde den fredede bygning ved en grundig renovering med stor respekt for husets oprindelige stil. I 2014 flyttede sognepræsten ind i den ny-renoverede bygning.

Ravnsøgård, præstegård og fattiggård

Indtil 1859 udgjorde Vester Nykirke og Fåborg sogn et pastorat. Præstegården lå i Ravnsø og ikke tæt ved kirken i Størsbøl, som man kunne forvente.
På Ravnsøgårds område har man ved udgravning i 2013 fundet spor af et gårdanlæg med brønd og grøfter, som kan dateres til vikinge-

tid eller tidlig middelalder. Om der har været kontinuerlig beboelse, og hvornår præsten har fået bolig i Ravnsø vides ikke.
Fra 1508 kendes et forlig og en kontrakt mellem præsten Ib Boch, sognepræst til Nykirke og 3 bønder i Vong. De nåede til forlig om brugen af Ravnsø Mark ved at præsten lod sig nøje med, at alle fik ¼ af marken. På det tidspunkt boede præsten i Ravnsø.
På Ravnsøgård går den vestlige lave del af stuehuset og fløjen vest for stuehuset tilbage til tiden som præstegård. Byggeåret er ukendt. I entreen i den lave del til venstre for indgangsdøren sidder endnu et gammelt dørhåndtagsbeslag. Det kan have været indgangen til konfirmandstuen.
Fra Ravnsøvej løber en markvej ned mod en lille bæk. Det er den gamle Ommevej som præsten brugte, når han skulle til Fåborg kirke.

Stuehuset set fra Ravnsøvej. *(Bramming Egnsmuseum)*

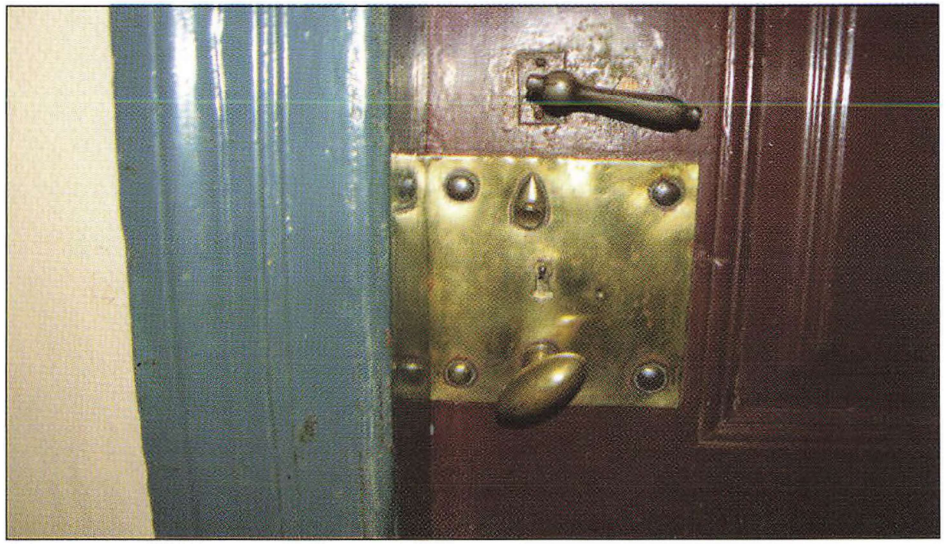

Det gamle håndtag. *(Bramming Egnsmuseum)*

Konfirmander er også kommet ad den gamle præstevej. Konfirmander fra sognenes yderområder har måttet gå 10-12 km for at komme til konfirmandforberedelse.
I 1859 ændredes pastoratets struktur, og Vester Nykirke blev annekssogn til Grimstrup. Præstegården blev solgt som fattiggård til Vester Nykirke, Grimstrup, Bryndum og Nebel sogne.
Stuehuset blev ombygget 1861-62. Det fik tilbygget den høje østlige del af stuehuset. Huset fik den for fattiggårde karakteristiske lange gang, der førte til de forskellige arbejds- og opholdsrum for fattiglemmerne.
Efter Steinckes socialreform i 1930'erne blev fattiggårdene overflødige. I 1938 blev Ravnsøgård solgt til det daværende bestyrerpar. Ejendommen blev herefter drevet som landbrug. I dag ejes Ravnsøgård af 3. generation, og gården drives stadig som landbrug.

Gørding

Gørding var en lille by, der lå omkring middelalderkirken ved Holsted å.

Byen voksede langsomt. Den havde 493 indbyggere i 1801. I 1845 var tallet vokset til 834. Det var først med jernbanens komme i 1874, at stationsbyen opstod og efterhånden smeltede sammen med Gørding Kirkeby.

I århundreder havde Gørding og Vejrup udgjort et pastorat, hvor Vejrup var anneks til Gørding.

I 1750 skrev biskop Brorson om et besøg i Gørding. "30. januar visiterede jeg i Gjørding kirke. Provsten, hr. Jochum Friederich Neumann, catechiserede grundig over endeel af de tre Troens Artikuler. Ungdommen er upåklagelig".

Der er i Gørding embedsbog kun ros til præstens embedsførelse fra biskop Brorson.

I midten af 1800-tallet var præstegårdens areal på 68 tdr. land samlet ved præstegården. Jorden var af middel bonitet, så kaldet i Gørding gav en rimelig indtægt.

Præstegården bestod af 4 bindingsværkslænger i kvadrat. Stuehuset bestod af et 20 fags grundmuret hus, en lav, men stærk bygning. Der var 9 værelser, køkken samt 5 andre rum som spisekammer, mælkestue m.m.

Haven var på 1 tdr. land med mange træer heraf flere frugttræer. Til præstegården hørte engarealer, hvorfra indtægten skulle gå til vin og brød til kirken.

Der var en besætning på 4 heste og 20 kvæghøveder. Bedriften har været stor nok til i perioder at have en forpagter på præstegården. Forpagterboligen lå over for kirken.

I 1886 blev præstegårdens nuværende stuehus opført i den nordre

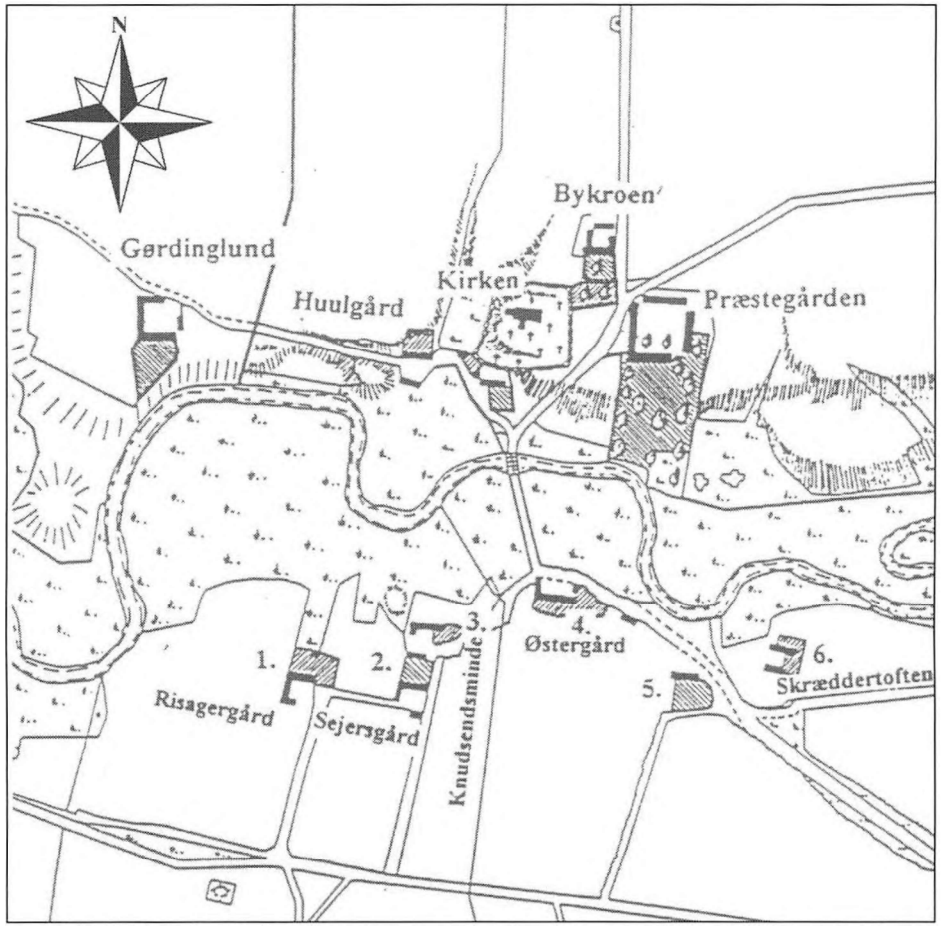

Kort over Gørding Kirkeby 1840-1850. *(Gørding Arkiv)*

ende af gårdspladsen. Indtil da lå det gamle bindingsværk stuehus i den sydlige del af gårdspladsen lige ud til haven. Den daværende præst J. Aagaard (1877-96) ville ikke flytte ud af den gamle bolig, så det nye stuehus måtte bygges et andet sted. Resultatet blev, at stuehuset blev adskilt fra haven.

Pastor Zinn med husstand ved præstegården i 1902. *(Gørding Arkiv)*

Landbruget ophørte i 1996, og i 2011 blev stalden revet ned, og en ny garage blev bygget.
Laden er blevet ombygget. Den huser i dag maskinparken, graverfaciliteter og kirkegårdskontor. Bygningen blev indviet i 2000.

Vejrup

I 1946 ønskede Vejrup menighedsråd at oprette et kaldskapellani i Vejrup evt. et selvstændigt sognepræsteembede i Vejrup. Menighedsrådene købte et husmandssted på Bjerndrupvej nr. 15. Herefter havde kapellanen fast bopæl i Vejrup, mens sognet stadig hørte under Gørding-Vejrup pastorat. I 1954 blev en ny kapellanbolig bygget på Kærvej 5 i Vejrup.
I 1978 blev Vejrup sogn udskilt af det tidligere Gørding-Vejrup pastorat og Vester Nykirke af det tidligere Grimstrup-Rousthøje-Vester Nykirke pastorat. Ved denne lejlighed diskuterede de 2 menighedsråd i forbindelse med oprettelsen af det nye pastorat, om der skulle opføres en mere moderne præstebolig. Boligen på Kærvej var ikke længere tidsvarende. Den var meget lille. Der var intet toilet i stueetagen, og konfirmandstuen var indrettet i et lille lokale i kælderen. Der var forskellige opfattelser af, hvor den nye præstebolig skulle placeres. Den kunne placeres nær kirken i Vejrup, som biskoppen havde foreslået i forbindelse med omlægningen af sognegrænserne. Denne placering støttede Vejrup menighedsråd. Vester Nykirke menighedsråd mente, at den burde placeres i Endrups østlige del i Vejrup Sogn. Det var geografisk set centrum i pastoratet. De 2 sogne ville så få et naturligt mødested, for Vester Nykirke havde ingen skole og intet naturligt samlingssted. Man håbede på, at man hermed kunne skabe et fællesskab og et samlingssted for de 2 sogne.
Ved et fællesmøde mellem de 2 menighedsråd i februar 1978 blev de 2 forslag diskuteret, og det kunne konstateres, at man ikke kunne nå til enighed. Der blev derfor foretaget en skriftligt afstemning. Resultatet viste 5 stemmer for Endrup og 6 stemmer for Vejrup. Dette resultat var forudsigeligt, da Vejrup menighedsråd på grund af sognets størrelse havde et menighedsrådsmedlem mere end Vester Nykirke.
Der var flertal i begge menighedsråd for at bygge en ny præstebolig. Byggeriet af præsteboligen på Engdraget tæt ved Vejrup kirke startede i september 1979, og boligen stod færdig i 1980. Resultatet blev en præstebolig med en særskilt fløj til konfirmandlokaler og hermed en adskillelse mellem den private del og den arbejdsmæssige afdeling af boligen.

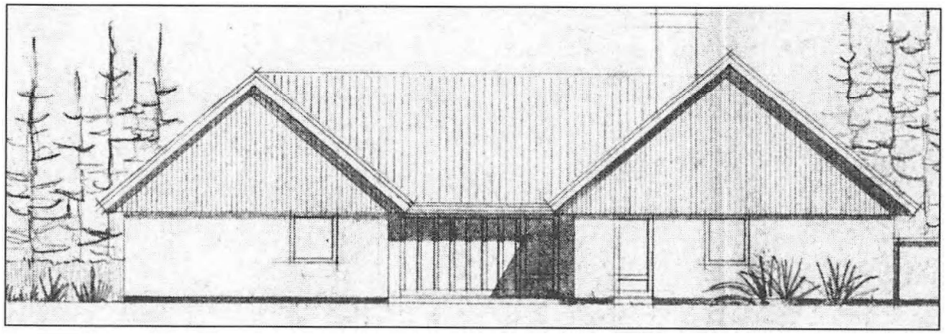

Arkitekttegning af gavlene på Vejrup præstebolig set fra Engdraget. Det er konfirmandfløjen til venstre. *(Vejrup Menighedsråd)*

Afslutning

Flere gamle præstegårde er i dag truet af skimmelsvamp med dyre restaureringer til følge. Unge præstefamilier ønsker i dag at adskille arbejde og privatliv, så det kan kræve store ombygninger af de gamle præstegårde eller en ophævelse af præsternes bopælspligt. De tidligere præsteboliger bliver så overflødige og skal sælges eller fjernes.

Præstegårdene har i tidens løb ikke bare været præstefamiliens bolig. De har også været centrum for sognets kultur og identitet, og de har skabt sammenhæng i landsognene.

Arkitektonisk har der været gjort mere ud af præstegårdene end af landsbyens øvrige ejendomme, så man her får et indtryk af, hvordan stilarterne har ændret sig gennem tiderne.

Alt dette forsvinder, når præstegårdene opgives af menighedsrådene. Præstegårdene og deres haver er en del af vores kulturarv. Man gør i dag mange steder meget ud af at bevare kulturmiljøer, men denne bevægelse er endnu ikke nået til præstegårdene og deres omgivelser.

Om forfatteren:
Hanne Eiby er cand. mag. i historie og religionshistorie. Lektor på Esbjerg gymnasium 1973- 2012. Bor i Størsbøl og er formand for Vester Nykirke menighedsråd og medlem af Lokal-årbogens redaktion.